

سبک شناسی
سبک خراسانے

گردآورنده
مهدی نصیری دهقان

انتشارات پایتخت

سبک خراسانی

مهدی نصیری دهقان

زیر نظر گروه کارشناسی
صفحه آرا، جواد نیک خصال
ناظر چاپ: مجید صالحی
چاپ و صحافی: نوین
چاپ اول: زمستان ۱۳۹۵
ناشر همکار: شانی
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
قیمت: ۵۸۲۰۰ تومان

سرشناسه:
عنوان و پدیدآورنده:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
شابک:
وضعیت فهرست نویسی: فبیپا
موضوع:
رده بندی کنگره:
رده بندی دیویی:
شماره کتابشناسی ملی:

- تصویری دهقان، مهدی، ۵۹ -
سبک شناسی سبک خراسانی / مهدی نصیری دهقان
کرج: پایتخت، ۱۳۹۵.
۱۰۷ ص. ۴/۵۸۲۱/۵
۷8-600-7331-85-9

شعر فارسی - تاریخ و نقد
۱۳۹۵ س ۳
PIR ۳۵۷۶/ن ۶
۸۵۱/۰۰۹۰۳
۴۵۱۳۷۵۳

نشر پایتخت: کرج بین چهارراه مصباح و
چهارراه کارخانه قند، جنب بانک مسکن، ساختمان ۳۸۵
۰۹۱۲۳۶۳۲۸۵۳ ۰۲۶-۳۲۲۶۳۱۰۵

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

مقدمه

سبک و سبک‌شناسی چیست؟

ادیبان قرن اخیر سبک را مجازاً به معنی طرز خاصی از نظم یا نثر استعمال کرده‌اند و تقریباً آن را در برابر استیل^۱ اروپاییان نهاده‌اند. سبک در اصطلاح ادبیات عبارتست از روش خاص ادراک و بیان افکار به وسیله ترکیب کلمات و انتخاب الفاظ طرز بیان.

واژه «سبک» مصدر ثلاثی مجرد عربی است به معنی گذاشتن و ریختن و الب گری کردن زرو نقره، و «سیکه» به معنی پاره زر و نقره گذاشتن قالب گیری شده، مشتق از آن است.^۲ در کتاب الشعرو شعراء ابن قتیبه (متوفی ۲۷۰ هـ. ق.) این واژه به معنی «شیوه» و «روش» کار رفته است، اما در عربی امروز معمولاً به جای آن واژه «اسلوب» را به کار می‌برند و آن را بر «اسالیب» جمع می‌بنایند. آن مشتق است از «استیلوس» یونانی که به معنی قلم جاری بوده است. در زبان فارسی قدیم، واژه «سبک» به معنی مورد نظر ما، به کار نمی‌رفته است.

سبک اثر ادبی وجهه خاص خود را از لحاظ صورت و معنی القاء می‌کند، و آن نیز به نوبه خویش وابسته به طرز تفکر گوینده یا نویسنده درباره «حقیقت» می‌باشد. بنابراین سبک به معنی عام خود عبارتست از تحقیق ادبی یک نوع ادراک در جهان که خصایص اصلی محوّل خویش (اثر منظوم یا مثنوی) را مشخص می‌سازد. در عرف ادبیات نباید نوع را با

۱. Style.

۲. لسان العرب، ذیل واژه سبک. (به نقل از سبک‌شناسی شعر پارسی، ص ۶)

سبک اشتباه کرد، چه نوع عبارتست از شکل ادبی که گوینده یا نویسنده به نثر خود می دهد، مثلاً در ادبیات اروپاییان گفته می شود: انواع درام، انواع خنده آور، پس شکل ظاهری یک اثر ادبی جزء نوع محسوب می شود، اما در سبک از سبجه عمومی اثر شاعر یا نویسنده، از لحاظ موضوع و انعکاسات محیط در آن بحث می شود، بنابراین سبک هم فکر و هم جنبه ممتاز آن، و هم طرز تعبیر را در نظر می گیرد در صورتی که در نوع فقط طرز انشاء را بیان می کند. با ذکر این مقدمه باید دانست که هیچگاه نوع از سبک و سبک از نوع بی نیاز نیست بلکه هر دو لازم و ملزومند، چه هر اثر ادبی جزء یکی از انواع ادبیات بشمار می رود و در همان حال نیز سبکی دارد. مثلاً در ادبیات رسیستان سعدی در نوع «مقامه نگاری» با مقامات حمیدی مشترک است ولی در سبک با آن اختلاف دارد. همچنین قصاید عرفی شیرازی در نوع شعر با قصاید عنصری مشترک است ولی در حیث سبک جداست. سبک شامل دو موضوع است: فکر یا معنی، صورت یا شکل. از توجه به جهان بیرون فکری در مایه می شود و آن نمونه ای است از تأثیر محیط در فرد و ما آن فکر را با سابق ذهنی خود منطبق و موافق می سازیم و با همان نتیجه فکری خویش برای شنوندگان تعبیر می کنیم، و این نمونه ای است از تأثیر فرد در محیط. هر موضوع و فکری، شکل و قالبی برای سیر لازم دارد. خوانندگان یک اثر ادبی از روی مطالعه و آشنایی با شکل اثر، معنی را که منظور گوینده است در می یابند. فکر در قالب جمل مستتر است و جداگانه بیان نمی شود. پس موضوع خود در ادبیات جزء شکل محسوب می گردد و هرگز نمی تواند از

آن جدا باشد. از سوی دیگر مطلب یا فکر اصلی یک اثر ادبی شکل آن را تعیین می کند و همین یگانگی فکر و شکل یا معنی و صورت است که بنیاد سبک را تشکیل می دهد.^۱

طرز بیان اندیشه هنرآفرین که هم با چگونگی تفکر و هم با چگونگی تصویرسازی های او نسبت مستقیم دارد، سبک نام گرفته است. سبک کامل واحدی است که از اندیشه هنرآفرین و تصاویری که او برای اندیشه خود از مواد حسی می سازد پدید می آید. باید دانست که سبک کلی ترین و عمیق ترین و لوله های است و هیچیک از بررسی هایی که برای هنر کرده اند بر قدر رسم سبک، رسا و ژرف و روشنی بخش نیست. هر هنرآفرینی برای بیان اندیشه خود به مدد اسلوب های هنری، مواد هنری را کنار می گیرد و تصاویر یا صورت بندی های حسی خاص به وجود می آورد. چون آزمایش ها و اندیشه های هیچ کس، عین آزمایش ها و اندیشه های دیگری نیست، از این رو هر هنرآفرینی برای خود اندیشه و صورت سازی های نسبتاً مستقلاً دارد. با بیان دیگر سبک هر هنرآفرینی مختص خود او و متناوب شخصیت اوست، بنابراین مسائل سبک مسائل شخصیت است. مطابقت قول لون گینوس سبک هر کس خود اوست، شخصیت اوست سبک هر هنرآفرین با آن که ممکن است در نظر اول شخص و خصوصی جلوه کند، جمعی است، طبقاتی است. بدین ترتیب به تاریخ تعارضات آن فهم نمی شود. در نتیجه سبک شناسی وابسته به جامعه شناسی است، در اثر عدم پیشرفت سبک آن را در قدیم بیشتر به موهبت، الهام، نبوغ، اقامه می کردند ولی غافل از این بودند که این مواهب و الهامات خود مجهول اند.^۲

۱. سبک شناسی بهار، ج ۱، ص. ۵۰ و ۵۱.
 ۲. رک: لغت نامه، ذیل واژه ی سبک.

مهمترین طبقه بندی سبک شناسی بنابر دیدگاه ارسطویی:

(۱) نامگذاری سبک بر مبنای نام نویسنده یا شاعر، و آن زمانی است که سبک شاعر یا نویسنده ای خاص، مقبول طبع دیگران واقع شود و از آن تقلید کنند مانند سبک بیهقی و سبک نصرالله منشی و سبک سعدی و سبک نظامی. (۲) سبکی که بنابر رواج آن در دوره ای معین، نامگذاری شده باشد، مانند سبک دوره مشروطه یا سبک عصر مغول. (۳) سبکی که بر مبنای نوع ادبی یا ویژگی های لفظی اثر یا آثار، نامگذاری شده باشد مانند سبک ماسی. سبک مصنوع. (۴) سبکی که بر اساس موضوع علمی نامگذاری شود مانند سبک علمی و سبک فلسفی. (۵) سبکی که در مناسبات اجتماعی رایج شده باشد مانند سبک هندی و سبک خراسانی. (۶) سبکی که بر اساس مخاطبان نامگذاری شده باشد مانند سبک اداری و سبک عامیانه. (۷) سبکی که نامش از هدف و نیت نویسنده یا شاعر گرفته شده باشد، مانند سبک ژورنالیستی.^۱

فکر و شکل در اثر ادبی و هنری گاهی جدا از هم می شوند و به وحدت می رسند که آن قالب و اثر خود به خود پدید آورنده، شاعر یا نویسنده خود را فریب می دهد و معرفی می نماید. وحدت موجود بین فکر و شکل، روح و جان، بیان یا آشکار هر اثر ادبی و هنری است و بر همین اساس است که صاحب نظران زیادی عقیده دارند، سبک «اثر انگشت زبانی» یا هنری هنرمند است. بنابراین سبک موجود در آثار سبکی صاحبان سبک قابل تکرار، انتقال و آموزش نیست و ویژه خود هنرمند صاحب سبک است.

در شعر فارسی سبک دوره ای نمود بیشتری دارد تا سبک

۱. واژه نامه هنر شاعری، ذیل واژه سبک (به نقل از به نقل از سبک شناسی شعر پارسی، ص ۸)

شخصی، علت این امر این است که در جامعه های سنتی، فردیت انسان فرصت رشد و تجلی نمی یابد. به عبارت دیگر در جوامع سنتی، اشخاص مختلف در حکم یک شخص هستند. وقتی فردیت انسانی زمینه شکوفایی پیدا نکند، در نتیجه سبک فردی پدید نمی آید.^۱

۱. طرز تازه، ص ۲۲ و ۲۳.